

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТВОРЧОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

У статті розкрито сутність поняття “творчість”, “професійна мобільність учителя”, визначено риси творчого вчителя, взаємозв'язок творчості та професійної мобільності вчителя.

Ключові слова: творчість, творча особистість, творчі здібності, професійна мобільність, майбутній вчитель.

Сучасне динамічне суспільство потребує фахівця, здатного швидко адаптуватися до складних умов соціальної і професійної дійсності, самостійно й відповідально приймати рішення, зорієнтованого на успіх та постійне самовдосконалення. Одним із невід'ємних показників професійної зрілості суб'єкта і тією особистісною характеристикою, що сприяє забезпеченню вказаних якостей, є мобільність.

Однією зі складових професійної мобільності вчителя, її характерною ознакою є творчі здібності, які зумовлюють креативність – характер усіх видів професійно-педагогічної діяльності.

Мета статті – розкрити сутність понять “творчість”, “професійна мобільність учителя”, довести взаємозв'язок цих понять.

Оновлення суспільства, а тим більше його радикальна зміна, – суперечливий, складний і тривалий процес, пов'язаний із пошуком нових шляхів, засобів здійснення перетворень в усіх сферах життєдіяльності людей. Усе це зумовлює необхідність творчої участі в цьому процесі всіх членів суспільства, тому що недостатня творча активність, відсутність ефективних стимулів її розвитку та реалізації – основні фактори, які заважають втіленню нових ідей, задумів, нових цільових настанов та орієнтацій.

Проблема становлення і розвитку творчої особистості вчителя певною мірою висвітлюється в наукових дослідженнях філософів, психологів і педагогів. Велику увагу розробці цієї проблеми приділяли В. Андреев, М. Бердяев, В. Бухвалов, І. Геращенко, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, І. Кант, А. Маркова, Я. Пономарьов, М. Поташник, С. Рубінштейн, Л. Рувинський, С. Сисоєва, В. Цапок та інші вчені.

Поняття “творчість” трактується як діяльність особистості і створені нею цінності, які з фактів її персональної долі стають фактами культури. Творчість як культурно-історичне явище має психологічний аспект: особистісний і процесуальний [13]. Це “психічна активність, усвідомлення системи Я (психе (душа), свідомість) і не-Я (таємниця, несвідоме у предметі), розв'язання суперечностей між ними, якими вона робить щось несподіване, незвичайне: відкриття, винахід або створює художній образ” [4].

Велике значення в розкритті й розширенні творчих можливостей особистості мають її уява, інтуїція, неусвідомлювані компоненти розумової активності, а також потреба в самоактуалізації.

Як було підкреслено, основною характеристикою творчості є створення нового.

На це зокрема, вказували видатні психологи С. Рубінштейн та Л. Виготський, підкреслюючи суспільну значущість процесу творчості, відзначаючи її як діяльність у створенні нового, оригінального, що входить не тільки в історію розвитку творця, а й в історію розвитку науки, мистецтва тощо [10]. Підкреслюючи виняткову значущість творчого розвитку особистості, Л. Виготський писав, що творчість – це діяльність людини, спрямована на створення нового: чи то речей зовнішнього світу, чи умовиводів, або почуттів, властивих самій людині [2].

Серед сучасних позицій науковців щодо природи творчості можна виділити два основні підходи. У межах першого підходу творчість розглядається як діяльність, спрямована на створення нових суспільно значущих цінностей; основну увагу приділяють критеріям об'єктивної новизни й оригінальності продуктів творчої діяльності. Згідно з другим підходом творчість пов'язується із самореалізацією особистості, з розвитком мотивації її творчої діяльності.

Творча особистість характеризується здібностями, особливостями розуму, темпераментом, віком, характером тощо.

Отже, сьогодні в науковій літературі творчість визначається як діяльність, кінцевим результатом якої є створення якісно іншого, що вирізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю (при цьому зазначається, що творчість специфічна для людини, тобто завжди передбачає творця – суб'єкта творчої діяльності). Проаналізуємо визначення декількох дослідників стосовно творчості. Так В. Цапок, досліджуючи філософські аспекти творчості, стверджує, що творчість сприяє розвитку особистості, її самореалізації в процесі створення матеріальних і духовних цінностей [14].

А. Спіркін зазначає, що цей феномен можна визначити як мислення й практичну діяльність, результатом яких є створення оригінальних, неповторних цінностей, встановлення нових фактів, властивостей, закономірностей, а також методів дослідження та перетворення матеріального світу або духовної культури [12].

Я. Пономарьов, аналізуючи різні визначення творчості, доходить висновку, що, незважаючи на різноманітність уявлень про цей феномен, багато дослідників (А. Батюшков, В. Бехтерев, П. Енгельмейер, А. Матейко, В. Савич та ін.) вважають проблему творчої особистості комплексною. Він звернув увагу на зв'язок творчості з психічними якостями особистості, проаналізував структуру її психологічного механізму та визначив цей феномен як “механізм розвитку”, “взаємодію, що веде до розвитку”. Із цього випливає, що в процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості й здійснюється їх розвиток; перебіг процесу творчості впливає на його результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні самого її об'єкта. Крім того, творчі можливості особистості реалізуються в процесі життя людини, у результаті її самоутвердження – через самовираження й саморозвиток. При цьому під творчим самовираженням розуміють здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, саму себе в цьому світі [9].

Отже, аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку, що творчість – це діяльність, яка спрямована на створення чогось нового, раніше не відомого на основі осмислення вже нагромадженого досвіду та формування нових комбінацій знань, умінь, продуктів.

Українські вчені О. Попова, Т. Сидоренко, С. Сисоєва та інші акцентують увагу на тому, що творча особистість учителя характеризується спрямованістю на інноваційну діяльність, яка, у свою чергу, вирізняється високим рівнем інтелектуальної активності [8; 11].

Учені формулюють такі найважливіші риси педагогічної креативності (здатності до творчості):

- пошуково-проблемний стиль мислення;
- проблемне бачення;
- розвинена творча уява, фантазія;
- специфічні особисті якості (допитливість, самостійність, цілеспрямованість, готовність до ризику), а також специфічні провідні мотиви (творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти результату, необхідність реалізувати себе);
- відхилення від шаблону;
- оригінальність;
- ініціативність;
- наполегливість;
- працездатність.

Творчого вчителя характеризують, крім зазначених якостей, рішучість, вміння не зупинятися на досягнутому, сміливість мислення, вміння бачити далі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники.

Творчу особистість вчителя вирізняють межі, що охоплюють дії від нестандартного розв'язання простого завдання до нової реалізації унікальних ситуацій у різних видах професійно-педагогічної діяльності.

Більшість авторів погоджується з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, прагненням до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне. Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою дослідники вважають наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання. Деякі дослідники не дають прямого визначення творчої особистості, а розглядають певні специфічні її риси (інтелектуальні, характерологічні, особливості мотиваційної сфери тощо) і визначають творчу особистість як таку, якій ці риси тією чи іншою мірою притаманні. Крім того, ряд дослідників (А. Маркова, В. Андреев, І. Геращенко та ін.) поняття творчої особистості розглядають через поняття творчого стилю діяльності або творчої активності. Таким чином, ми бачимо, що визначення творчої особистості характеризується великим розмаїттям.

Психологічний словник визначає, що творча особистість виникає лише в результаті наявності в неї “.. здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю” [5].

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури, її осмислення дають нам можливість розглянути творчого вчителя як особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула необхідних для актуалізації творчого потенціалу людини додаткових мотивів, особистісних утворень, здібностей, що сприяють дослідженню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності. Отже, майбутній вчитель повинен ставити за мету розвиток потенційних творчих можливостей школяра, формування як творчої особистості, він

повинен оволодіти формами, методами і засобами педагогічної діяльності, які забезпечують розвиток креативних рис особистості [1; 2; 7]. Творчість учителя виявляється насамперед у прагненні й умінні постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, відкидати застарілі, знаходити нові, більш досконалі методи практичної реалізації вимог часу, творчо застосовувати надбаня передового досвіду, досліджувати свою роботу.

З огляду на етимологію терміна “професійна мобільність” та екстраполюючи тлумачення мобільності із соціології та психології на педагогічну науку, визначаємо професійну мобільність як інтегроване особистісне утворення, яке включає інтелектуальні вміння, здібності та особистісні якості, що дає майбутнім вчителям змогу швидко знаходити, обробляти й застосовувати інформацію, приймати рішення й оперативно діяти в стандартних і нестандартних ситуаціях, ефективно використовувати набуті знання, обирати оптимальні способи виконання завдань як репродуктивного, так і творчого характеру.

Порівняння таких професійно значущих для вчителя якостей, як “творчість” і “мобільність”, за їх сутнісними характеристиками дає підстави для висновку, що ці якості тісно взаємопов’язані.

Однією з провідних характеристик професійної мобільності, як і творчості, є імпровізація. Імпровізація і лежить в основі творчості, в її природі. Це свого часу підкреслював А. Макаренко, говорячи, що негайний аналіз і негайна дія – обов’язкова умова успішної діяльності вчителя. Щоб уміти імпровізувати, треба управляти своїм психологічним станом, володіти мистецтвом вільного спілкування, оскільки педагогічна імпровізація – внутрішньо очікуваний, але зовні несподіваний для вчителя момент, коли найяскравіше виявляється педагогічне “Я” [6].

Імпровізацію зумовлюють: несподіване становище в класі; раптова ідея, що найповніше відповідає змісту уроку; спонтанна ситуація-спогад; випадкове виявлення залежностей у логіці матеріалу, які не були взяті до уваги; самоконтроль у процесі уроку. Успіх імпровізації визначають такі найістотніші умови, як добре знання предмета і вільне володіння матеріалом; добре знання колективу учнів, уміння вільно триматися перед аудиторією; навички вільного спілкування; високий рівень психолого-педагогічної підготовки, методичної підготовки; добре розвинена педагогічна фантазія; висока загальна культура, вміння створювати передбачувані педагогічні ситуації та діяти в них.

Висновки. Отже, імпровізація в практиці вчителя – явище досить часте, її можуть зумовити настрої учнів, поведінка окремих із них, конфліктні ситуації, асоціації тощо. Творчий акт залучає до роботи творче мислення. Для розв’язання складного завдання буває мало лише “близьких” знань, і вчитель мобілізує потенційні ресурси свідомості, їх “огляд” здійснює механізм інтуїції, коли він дістав установку на пошук. Творче мислення проявляється при вирішенні завдань, які вимагають інтелектуальної ініціативи, пошуку нових засобів дії, видозміни раніше засвоєних прийомів. Розвивати й використовувати творче мислення можна за умов, що майбутній вчитель демонструє прагнення до оптимальних результатів, стійкий до негативних ситуацій та зберігає самоконтроль.

Творчість і мобільність – професійно значущі якості вчителя, які перебувають у тісному взаємозв’язку. Поза межами творчої діяльності не можна сформувати і розвивати професійну мобільність учителя. З іншого боку, професійно-педагогічна мобільність стимулює творчий розвиток і саморозвиток педагога.

Список використаної літератури

1. Андреев В.И. Загальні методи навчання / В.И. Андреев, А.М. Алексюк. – К. : Радянська школа, 1981. – 206 с.
2. Выготский Л.С. Проблема культурного развития ребенка / Л.С. Выготский // Педология. – 1928. – № 1. – С. 58–77.
3. Геращенко И.Г. Педагогическое творчество и формализм / И.Г. Геращенко // Школа. – 2000. – № 1. – С. 2–5.
4. Клименко В.В. Психологія творчості : навч. посіб. / В.В. Клименко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
5. Краткий психологический словарь. – М., 1985. – С. 351.
6. Макаренко А.С. Избр. пед. соч : в 2 т. / А.С. Макаренко. – М., 1977. – 397 с.
7. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
8. Попова О.В. Основи педагогічної інноватики : навч. посіб. / О.В. Попова, Г.Ф. Пономарьова, Л.О. Петриченко. – Х., 2009. – 192 с.
9. Психология творчества / под ред. Я.А. Пономарева. – М., 1990. – С. 350.
10. Рубинштейн С.А. Проблемы общей психологии / С.А. Рубинштейн. – М., 1976.
11. Сисоева С.О. Основи педагогічної творчості вчителя : навч. посіб. / С.О. Сисоева. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.
12. Спиркин А.Г. Основи філософії : учеб. пособ. для вузов / А.Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1988. – 592 с.
13. Туриніна О.Л. Психологія творчості : навч. посіб. / О.Л. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.
14. Цапок В.А. Творчество (Философский аспект проблемы) / В.А. Цапок. – Кисинев, 1989. – С. 7.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2012.

Губа Ю.А. Творчество как основа профессиональной мобильности

В статье раскрыта сущность понятия “творчество”, “профессиональная мобильность учителя”, обозначены черты творческого учителя, взаимосвязь творчества и профессиональной мобильности учителя.

Ключевые слова: *творчество, творческая личность, творческие способности, профессиональная мобильность, будущий учитель.*

Guba J. Creation as the base of the professional quality

In the article the essence of the notion “creation”, “professional mobility” is underlining the importance of creatives skills of the future teacher, relations of the creative and professional mobility.

Key words: *creation, creative personal, creatives skills, professional mobility of the future teacher.*